

*Osvrti, prikazi, recenzije***Prikaz**

Kunczik, M. – Zipfel, A.

Uvod u publicističku znanost i komunikologiju

Zaklada F. Ebert, Zagreb, 1998.

Ova knjiga njemačkih autora sustavno tretira gotovo sve probleme komunikologije i novinarstva. Ne podvajajući ove dvije discipline, ali isto tako i ne izjednačavajući ih, autori naglašavaju kako je nužno postojanje jedne opće znanosti o fenomenu komuniciranja. I to je komunikologija, koja proučava opću problematiku granica i mogućnosti javnog komuniciranja, jezika i semantike, zatim koja nastoji protumačiti bit samog komuniciranja. Novinarstvu (novitologiji), kao posebnoj znanosti što proučava medijsko oblikovanje poruka, komunikologija dolazi kao meta-znanost koja razlaže sve temeljne pojmove i zakonitosti.

Što se pak tiče novinarstva, ono se može promatrati također kao posebna (medijska) znanost o oblikovanju novinarskih poruka u okvirima i mogućnostima svakoga suvremenog medija (novine, radio i televizija), ali i kao svojevrsna praksa kojoj trebaju neposredne upute radi standardizacije djelovanja na svim razinama proizvodnje informacija i njihova posredovanja putem medija do građanstva.

Razgraničivši tako sustav javnog komuniciranja na komunikologiju (opću znanost i filozofiju komuniciranja), novitologiju ili novinarsku znanost (koju autori prema njemačkoj tradiciji nazivaju publicistikom) i novinarsku praksu, autori su u osam poglavlja prikazali stanje i probleme teorije i prakse komuniciranja.

U prvom poglavlju oni daju objašnjenja i definicije glavnih pojmova, kako bi se izbjegli brojni nesporazumi zbog poistovjećivanja raz-

ličitog, kao i razlikovanja identičnog u području javnog komuniciranja.

U drugom poglavlju analiziraju razvoj komunikologije i s tim u vezi medija, s posebnim osvrtom odnosa medija i politike.

Za novinare je svakako najvažnije treće poglavlje, jer se u njemu određuje novinarstvo kao svojevrsna praksa strukturiranja i diseminacije informacija, zatim prikazuje specifičnost novinarske struke u suvremenom svijetu i razglaba o profesionalnoj etici u novinarstvu.

Idući tako od općega k pojedinačnom u naraciji, autori u četvrtom poglavlju prikazuju zakonitosti u tehnologiji vijesti.

U petom se poglavlju tretira i manje poznata problematika istraživanja učinka u novinarstvu, odnosno javnom komuniciranju. Autori prevladavaju staru paradigmu pozitivističkog istraživanja i podržavaju najnoviji metodološki instrumentarij kvalitativne metodologije, jer ovaj model daje bolje rezultate i primjeren je viševarijabilnoj pojavnosti u javnom komuniciranju, koja je mnogostrano uvjetovana.

U šestom poglavlju autori analiziraju fenomen učinka nasilja u medijima, kao i pomoću medija, što je važno za svakog novinara praktičara.

Sedmo poglavlje posvećeno je problematici međunarodne komunikacije koja će u 21. stoljeću dominirati, pa je dobro da se s trendovima razvoja svih oblika međunarodnog komuniciranja novinari dobro upoznaju i danas.

Na kraju, u osmom poglavlju, autori tretiraju i jedan problem koji se naročito danas javio, a to je izvješćivanje o ratnim zbivanjima. U ovom vrlo osjetljivom području novinarstva autori se zalažu za maksimalnu objektivnost, nepristranost i analitičnost. Da bi novinarima posredovali dostignuća suvremene novitologije, autori su opsežno analizirali ovu problematiku na primjerima izvješćivanja o ratu u Vijetnamu, Falklandima i Zaljevskom ratu. Naravno, ovaj genocidni balkanski rat oni nisu mogli obraditi, jer ih je ovaj teški rat zatekao.

Kako knjiga ima i hrestomatijski karakter, autori su u ilustrativne svrhe donijeli i niz grafičkih prikaza modela javne komunikacije, što će posebno dobro doći studentima novinarstva i novinarima.

Promatrana u cjelini i svojim dijelovima, ova je knjiga dobro došla našoj javnosti, jer će unijeti dosta svjetla i kritičkih promišljanja u našoj “burnoj” novinarskoj praksi koja boluje od poznate “dječje bolesti” pretjerivanja, pa čak i zlorab raznih vrsta. Njezino je glavno obilježje da dobro razgraničava komunikologiju od novinarstva, s jedne strane, dok ih, s druge, međusobno povezuje te na taj način afirmira cjelovit korpus komunikologije, novitologije i neposredne novinarske prakse.

Po svojoj eksplikaciji, knjiga ima znanstveni i publicistički karakter, jer sigurno i ležerno upoznaje čitatelje s brojim i teškim problemima koji još nisu riješeni, a ujedno i referira sve značajnije teorije i modele strukturiranja komunikologije, novitologije i novinarstva kao prakse.

Zbog tih njezinih karakteristika, knjigu će rado pročitati ne samo novinarski teoretičari i praktičari nego i širi krug obrazovanijeg čitateljstva koje se s pravom interesira za komunikologiju i novitologiju/publicistiku, jer u dolazećem stoljeću informatiziranog društva, elektroničke demokracije, neće se moći autentično živjeti bez medija te poznavanja načina i efekata njihova djelovanja.

Marko Sapunar

Prikaz

Richard Holbrooke

Završiti rat

TKP Šahinpašić, Sarajevo, 1998., 410 str.

Richard Holbrooke, sadašnji američki ambasador pri Ujedinjenim narodima, bio je u pravu kad je u epilogu svoje knjige “Završiti

rat” zaključio da je “uspjeh na vidiku, ali će trebati mnogo truda i čvrstog opredjeljenja lidera međunarodne zajednice – i vrijeme”. Upravo ovo zadnje – vrijeme, pet godina nakon potpisanog Daytonskog sporazuma, pokazuje kako su u Bosni doista prestali sukobi, “ali je sve to daleko od multietničke, demokratske i ekonomski održive države.”¹ Pitanje je kako bi bivši novinar, urednik, diplomat i političar Holbrooke strukturirao svoja svjedočanstva na burnu 1995. godinu da je knjigu odlučio pisati kasnije?! Prema ocjenama mnogih političkih analitičara, najveće postignuće Daytonskog sporazuma jest u činjenici da je “zaustavio najkrvaviji rat u Europi nakon II. svjetskog rata”.² Neosporno, zasluge za to sigurno pripadaju i Holbrookeu koji je vatreno krštenje mirovnog pregovarača imao potkraj 60-ih u pariškim razgovorima o Vijetnamu. U knjizi koja se bavi tijekom tvrdih pregovora s ljudima Balkana koji su, kako kaže lord Carrington, “najveći lažljivci koje je sreo u životu”, Richard Holbrooke je uspio, bez snažnih emotivnih kolektivnih kvalifikacija, jednostavnim i razumljivim stilom prenijeti duh diplomatske borbe za okončanjem sukoba u Bosni.

Valja reći i to da ova knjiga predstavlja iskreno priznanje pogrešaka politike u popustljivosti svjetske politike prema Slobodanu Miloševiću i njegovoj čudesno žilavoj i još uvijek živoj destruktivnoj moći.

“Naš prvi sastanak sa Miloševićem, trajao je skoro šest sati. Bio je otmjen, šarmantan i neodređen”. Milošević je govorio “izvrsnim engleskim”, “bili smo fascinirani njegovom političkom snagom”, “...on nije ni blizu tako loš kako sam očekivao”, “...čak je i Bob Owen bio impresioniran s kakvom brzinom Milošević upija svaku nijansu dokumenta na engleskom”. To su samo neki od opisa Slobodana Miloševića, glavnog lika rata na prostoru bivše Jugoslavije, prema Richardu Holbrookeu. Slike Miloševića ponešto se mijenjaju i variraju, ali ostaje dojam da su američki

¹ Ivo H. Daalder and Michael B.G. Froman: Dayton's Incomplete Peace, *Foreign Affairs*, Volume 78, br. 6, str. 108, prosinac 1999.

² Isto, str. 118.

pregovarači u pripremama za Dayton i u samom tijeku pregovora s najviše pažnje pristupali upravo Miloševiću, u odnosu prema ostalim glavnim akterima daytonskih pregovora: Aliji Izetbegoviću (“nervozni Izzy”, “osoba ispijenog i nesretnog lica”) i Franji Tuđmanu (“kritično nestalan”). Pa, i u doslovnom smislu. Naime, Slobodan Milošević imao je mnogo više posebnih izlazaka na večere u otmjene restorane izvan daytonske baze na kojima su Holbrooke, njegova žena Katy Morton i suradnici naporno radili u želji da ga natjeraju da obuzda srpsko vodstvo s Pala i privoli ih na ustupke.

Sheila McWicker, novinarka ABC-a, koja je često izvještavala o Holbrookeovim posjetima Miloševiću, rekla je autoru ovih redaka da knjiga “Završiti rat” transparentno pokazuje kako je službena američka politika dugi niz godina podržavala Miloševića, tretirajući ga kao rijetko sposobnog državnika. Koliko god se ta ocjena doimala presmionom, Milošević svakako mora biti zadovoljan kako ga je Holbrooke opisao.

Holbrooke je vješt pregovarač, pa ipak su konkretni pomaci u ovoj misiji bili i mukotrpniji, i dugotrajniji, i iscrpljujući. I u ovoj knjizi, kako i priliči zapisima o velikim političkim događanjima, nezaobilazan je “fenomen salvete” na kojoj se, nakon obilnih večera, iscrtavaju granice i trži prostor. Obično se sve nastavlja sljedećeg dana za zelenim stolom, i one grube skice sa salvete postaju kompjutorska-virtualna slika, te se konačno, potpisom triju strana, potvrđuje uspješnost mirovnih pregovora. Jedna se takva salveta dogodila i u Daytonu.

Richard Holbrook je od 1994. do 1996. bio pomoćnikom državnog sekretara za europska i kanadska pitanja, i sudjelovao je u neposrednom kreiranju Daytonskog mirovnog sporazuma. Iz vremena njegove *shuttle* diplomacije (Webster’s New World Dictionary: *shuttle – diplomacy between hostiles countries or group conducted by a mediator who travels back and forth between the parties involved*) nastala je ova knjiga, koja opisuje neposredne događaje što su doveli predsjednike Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Jugoslavije za pregovarački stol. Kad je američki State Department 1995. prisilio trojicu predsjednika

da zajedno sjednu i razgovaraju, jedino u čemu su bili suglasni bilo je da su voljni otići na pregovore u neki američki grad ili vojnu bazu. Sve ostalo, kako piše Holbrook, bile su gotovo nepremostive razlike u njihovim stajalištima.

Holbrookeova svjedočanstva u knjizi “Završiti rat” podijeljena su u četiri dijela: prvi, kratki, daje opis zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije početkom devedesetih i najvažnije događaje u Bosni i Hercegovini do 1995.; drugi, najopsežniji dio opisuje kratko vremensko, ali intenzivnije političko razdoblje Holbrookova *shuttlea*; treći dio plastično opisuje rat živaca daytonskih pregovarača; i, na posljepku, četvrti dio je zapravo skeptičan uvod u implementaciju Daytonskog sporazuma.

U cjelini, knjiga je vrlo zanimljiva i čita se “u dahu”. Bez ozbira na činjenicu, dijelimo li ili ne stavove i autorove procjene ključnih događaja i glavnih političkih likova – *gospodara Balkana*, kako ih je nazvao, jedno je sigurno – ovo djelo baca novo svjetlo o suštini važnih razgovora vođenih 1995. godine s ljudima koji su upravljali sudbinama milijuna. Holbrooke ispisuje stranice o danima kad su obični ljudi puni velikih iščekivanja slušali njegove press-konferencije ili izjave nakon višesatnih pregovora kod Miloševića, Tuđmana ili pak Silajdžića. Budući da Holbrooke ne piše knjigu kao čovjek koji silazi sa svjetske političke scene, sasvim je izvjesno da čitatelj vjerojatno neće naći odgovore na niz otvorenih pitanja. No, možda će se iznenaditi količinom diplomatskih znanja i vještina, te brzinom reagiranja svojstvenih samo najspособnijima u *shuttle* misijama. Iako autor izravno sebi ne pripisuje nadnaravne političke zasluge, ne može mu se osporiti osobnost, intenzitet angažiranosti i, osobito, upornost u “Balkanskoj misiji”. Ilustracije radi, o tempu Holbrookeova tima tih dana prenosimo zanimljiv detalj o događanjima 5. listopada 1995., kad je Holbrooke trebao potpisati svih strana za početak pripreme pregovora u Daytonu. “...Ujutro nam je Milošević isporučio dokument bosanskih Srba... Letimo, preko Italije za Sarajevo po Izetbegovićev potpis...Moramo još odletjeti u Zagreb po Tuđmanov potpis, a zatim u Rim na sastanak Kontaktne grupe...”

“Završiti rat” je uzbudljivo štivo, svjedočanstvo jednog letećeg diplomata o kraju rata

u Bosni i definitivnoj prevlasti politike SAD-a u odnosu prema neuspješnim europskim pokušajima da sami zaustave rat u “svojoj kući”. Holbrooke je doista potvrdio da je pregovarač dostojan poštovanja. Ipak, nešto manje uspjeha imao je četiri godine kasnije u pregovaračkoj misiji kojom je trebao prisiliti Slobodana Miloševića da potpiše sporazum iz Rambouilleta i tako zaustavi NATO-ove zračne udare. Bit će zanimljivo, jednoga dana, čitati svjedočenja o tim vremenima.

Gordana Vilović

Prikaz

Anthony Giddens

Treći put – Obnova socijaldemokracije

Politička kultura, Zagreb, 1999., 195 str.

“Rasprava o politici trećeg puta vjerojatno je najvažnija politička rasprava koja se trenutno vodi u svijetu”, jedna je od niza sličnih recentnih ocjena uglednih sociologa i politologa pri analizi aktualnih političkih zbivanja. Izborne pobjede socijaldemokratskih stranaka ili koalicija lijevog centra u nizu europskih zemalja otvorile su, kroz teze pojedinih autora da ljudi za socijaldemokraciju novoga kova glasuju bez znanja o tome što pod tim zaista “kupuju”, pitanje položaja socijaldemokracije kao zasebne političke filozofije. Redefinicija socijaldemokracije i utemeljenje jednoga teorijskog polazišta koje bi moglo biti neka vrsta okvira za obuhvaćanje niza praktičnih politika kojima se danas koriste socijaldemokratske stranke, tema je više radova, a o njoj se i dalje vode aktualne rasprave. Poticanju ove rasprave u Hrvatskoj pridonijela je nakladno-istraživačka kuća *Politička kultura*, koja je u okviru svoje biblioteke *Minerva*, nedugo nakon pojavljivanja engleskog izvornika, objavila knjigu britanskog sociologa Anthonyja Giddensa *The Third Way – The renewal of Social Democracy* i na hrvatskom jeziku.

Anthonyja Giddensa novinari najčešće opisuju kao laburističkog gurua i omiljenog sociologa britanskog premijera Blaira, a knjiga *Treći put* izbacila ga je u središte pozornosti znanstvene ali i političke, javnosti makar je i svojim prijašnjim radovima stekao značajan ugled u sociološkoj zajednici. Danas direktor cijenjene *London School of Economics*, u počecima svoga znanstvenog rada bavio se ispitivanjem osnovnih postavki sociologije. Iz tog razdoblja najznačajnije djelo mu je knjiga *Capitalism and Modern Social Theory; An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber* iz 1973. g., a potom je i sam razvio svoju metodu objašnjavanja društvenih fenomena, teoriju strukturacije, kojom želi nadići metodološki individualizam i strukturalni funkcionalizam, to jest podvojenost mikro i makroaspekta sociološke analize, o čemu govori u djelima *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* i *Sociology, a Brief but Critical Introduction*. Potkraj osamdesetih godina Giddens je, uočavajući globalizaciju kao važan proces, svoju pažnju s djela o osnovnim pitanjima i problemima teorijske sociologije usmjerio na analizu kasnomodernih promjena u društvu, koje se javljaju kao novi empirijski izazovi što zahtijevaju teorijsko objašnjenje. Ove teme obrađuje u knjigama *The Consequences of Modernity*, *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*, te knjizi *Treći put*, u kojoj pokušava objasniti kako, po njegovu mišljenju, sfera politike, a posebice socijaldemokratska politika, treba odgovoriti na ove promjene.

O namjerama pri pisanju ovog djela Giddens u predgovoru kaže: “Ovu sam kratku knjigu zamislio kao prilog raspravi o budućnosti socijaldemokratske politike koja se danas vodi u mnogim zemljama” (str. 7). Samu knjigu autor je strukturirao u pet dijelova, a početno poglavlje, *Socijalizam i poslije njega*, poslužilo mu je da analizom daju suprotstavljenih političkih doktrina, socijaldemokracije starog kova i neoliberalizma, unutar kojeg razlikuje dva smjera, konzervativni i libertarijanski, pokaže kako one nisu pogodne za razmišljanje o svijetu 21. stoljeća i nisu sposobne odgovoriti na velike promjene koje ubrzano mijenjaju svijet u kojem živimo. Socijaldemokracija starog kova previše se, po Gid-

densu, vezivala na pojedine ideje socijalizma zasnovanog na marksističkim učenjima koji je kao alternativa kapitalizmu potpuno izgubio svoju snagu ideala u trenutku kad je postalo jasno da ne može ispuniti osnovno obećanje, a to je stvoriti veće bogatstvo i pravičnije ga podijeliti. S druge strane, neoliberalizam, čiji je uspon osamdesetih godina bio najbolje otjelovljen u reaganizmu i thatcherizmu, koje Giddens naziva tržišnim fundamentalizmima, pravi pogrešku kad razvija globalizacijsku teoriju koja globalno društvo vidi samo kao globalno tržište. Osim toga, on smatra da je osnovni problem neoliberalizma u temeljnom sukobu njegovih dvaju konstitutivnih elemenata – konzervativizma, koji je okrenut prema tradiciji i prošlosti, te tržišnog fundamentalizma, koji je u potpunosti okrenut budućnosti. Uspjesi neoliberalizma izazvali su osamdesetih godina pokušaj socijaldemokratskih stranaka, u nizu europskih zemalja, da revidiraju neke svoje stavove kako bi u političkoj borbi bili efikasniji, pa je tako, npr., Laburistička stranka u Britaniji 1987. g. među prvim socijaldemokratskim strankama izvela reviziju svojih stavova, kojom je napustila neka klasična socijaldemokratska stajališta i stavila veći naglasak na individualnu slobodu i osobni izbor, što je izazvalo veliku pažnju javnosti. Slični su procesi uslijedili u većini europskih socijaldemokratskih stranaka, nakon čega dolazi i do izbornih uspjeha kojima je, po Giddensu, pogodovala i promjena obrazaca političke potpore, kojom je napušteno glasovanje prema klasnoj pripadnosti, a slika je postala složenija, pri čemu ističe da važnu ulogu sada zauzimaju postmaterijalističke orijentacije. No ovi izborni uspjesi socijaldemokracije nisu donijeli i jedan nov i integriran politički svjetonazor, teorija je zakasnila za praksom, a po Giddensovom mišljenju potrebno ju je razviti. On sam drži da ju je moguće razviti pod pojmom *treći put* za kojeg kaže da je nastao još početkom 20. stoljeća, a najčešće su ga rabili socijaldemokrati starog kova kako bi njime označili svoj politički program između američkog kapitalizma i sovjetskog komunizma. Danas on ovaj pojam vidi kao “okvir mišljenja i političkog djelovanja koji socijaldemokraciju nastoji prilagoditi svijetu koji se u posljednja dva ili tri desetljeća iz temelja promijenio. To je treći put u tom smi-

slu što je pokušaj da se nadiđu i socijaldemokracija starog kova i neoliberalizam” (str. 33).

Drugo poglavlje, središnji dio knjige, pod naslovom *Pet dilema*, Giddens započinje konstatacijom kako je područje političkoga u modernim društvima postalo problematično, pa onda ovu tezu razlaže preko pet tema, za koje smatra da jasno pokazuju složenost situacija iz koje se politika u suvremenom svijetu nadaje, a na koje političke stranke moraju pronaći odgovor. Svoju analizu započinje pojmom globalizacije, nastojeći definirati što on znači i kakve su njegove implikacije. Pri tome on globalizaciju ne shvaća kao isključivo ekonomsku pojavu koja jednostavno znači porast međunarodne trgovine, makar i sam tvrdi da se globalizacija najbolje očituje u naglašenom jačanju uloge svjetskih financijskih tržišta, već drži da je ona jedan kompleksni sklop ekonomskih, političkih i komunikacijskih procesa koji mijenjaju naš svakodnevni život, potiču međusobnu povezanost i ovisnost, i to ne samo ekonomsku, raznih dijelova svijeta, te dovode do stvaranja novih nadnacionalnih sustava i snaga. Ostali problemi koje Giddens otvara jesu, kako pitanje novog individualizma, koji je povezan s činjenicom da se ljudi u modernim društvima sve više okreću od tradicije i običaja k samoispunjenju vlastitih potencijala, tako i pitanje odnosa političkih stranaka, klasičnih političkih aktera, s pojavom društvenih pokreta koji politiku i političko djelovanje udaljavaju od uvriježenih mehanizama demokracije, te pitanje ekologije, gdje Giddens drži da ekološka politika zasnovana na idejama ekološke modernizacije i održivog razvoja mora biti jedan od osnovnih temelja obnove socijaldemokracije. Koliko na ove promjene što zahvaćaju sve sfere društva, političke stranke mogu odgovoriti u terminima klasične podjele na ljevicu i desnicu? Giddens smatra da ovu podjelu ne treba u potpunosti odbaciti, jer ona obuhvaća neka vrlo važna pitanja, kao što je pitanje nejednakosti i odgovora pojedine stranke ili vlade na nju. Drži, međutim, da danas ta podjela ne pokriva onoliko područja političkoga kao prije, jer se pojavio čitav niz pitanja koja ne pripadaju ni ljevici ni desnici, kao što su, npr., globalizacija ekonomije, ekološka pitanja te pitanja promijenjene strukture obitelji i rada, kao i pitanja osobnog i kulturnog identiteta. To nisu

pitanja koja bi mogla biti riješena podjelom lijevo-desno, već na njih mora odgovoriti socijaldemokracija svojom politikom. O tome Giddens kaže: “Sveobuhvatan cilj politike trećeg puta trebala bi biti pomoć građanima da se snađu u okolnostima velikih revolucija našeg doba, naime u globalizaciji, promjenama u osobnom životu i našem odnošenju prema prirodi” (str. 67).

U trećem poglavlju, pod naslovom *Država i civilno društvo*, Giddens razmatra odnos države i civilnog društva u okolnostima globalnog doba. Dok neoliberali smatraju da djelokrug države treba što više smanjiti i sve prepustiti tržištu, čime vladu potpuno odvajaju od civilnog društva, a socijaldemokrati starog kova da taj djelokrug treba što više povećati, pa i samu jezgru civilnog društva zamijeniti vladinom administracijom, Giddens ispituje nove mogućnosti. On drži da se država u okolnostima globalnog doba mora rekonstruirati, to jest aktivno obnoviti svoj autoritet, s čim u vezi razvija pojam demokratiziranja demokracije. Pod njim podrazumijeva korake, kao što su strukturalno prilagođavanje globalizaciji, proširivanje uloge javne sfere putem veće transparentnosti i uvođenja novih oblika zaštite od korupcije, poboljšavanje učinkovitosti uprave, uvođenje novih oblika demokracije osim uobičajenoga glasovanja, te poboljšavanje sposobnosti upravljanja rizicima, što je vrlo važno za legitimaciju države. Ovakva nova demokratska država mora, prema Giddensu, izgraditi i novi odnos prema civilnom društvu, pri čemu jačanje aktivnog civilnog društva mora biti osnovni dio politike trećeg puta, jer se, po njemu, sada oslabljeno civilno društvo ne može prepustiti samom sebi, već i država mora imati ulogu u obnavljanju građanske kulture. Ovaj odnos države i civilnog društva po Giddensu je odnos partnerstva, ali i međusobnog nadzora, u sklopu kojeg osobito naglašava jačanje lokalne zajednice i podupiranje njezinih inicijativa, razvoj i jače aktiviranje trećeg sektora, zaštitu lokalne javne sfere i preventivno suzbijanje kriminala.

Država socijalnog ulaganja, naslov je četvrtog poglavlja, u kojem Giddens naglasak stavlja na jednu od niza reformi o kojima je govorio u trećem poglavlju, koje država mora izvršiti kako bi se prilagodila procesu globali-

zacije, a to je strukturalna reforma djelovanja države u socijalnoj sferi. Klasična socijaldemokracija smatrala je da je država blagostanja najbolji mogući odgovor na socijalne probleme društva. Giddens pak smatra da se klasični program države blagostanja, osim što je iziskivao velike izdatke, pokazao neučinkovitim pri stvaranju djelotvornijeg gospodarstva. To je bio jedan pasivni sustav upravljanja rizikom koji je, vršeći *post factum* redistribuciju, davao ljudima socijalne povlastice koje nisu stimulirale uključivanje u ekonomske procese, već su štoviše poticale socijalnu isključenost. Nasuprot tome, Giddens razvija program koji se treba zasnivati na konceptu nove mješovite ekonomije, koja neće smanjivati izdvajanja za socijalne programe, već će ih nastojati iskoristiti bolje, prije svega ulaganjem u ljudske resurse i infrastrukturu, koji su, prema Giddensu, uvjet razvoja gospodarstva. Umjesto socijalne države, u smislu države blagostanja, potrebno je razvijati državu socijalnih investicija.

Posljednje poglavlje nosi naslov *Ulazak u globalno doba*, a u njemu Giddens polje analize prebacuje s razine pojedinačne države na međunarodni, multinacionalni nivo. Suverenitet pojedinačnih država postaje po njemu sve više nejasan i upitan, a to se ne očituje samo na ekonomskom planu već se može govoriti o izrastanju novoga svjetskog društva. Za većinu država danas ne postoje jasni neprijatelji u smislu drugih država, već se, naprotiv, one susreću s drugom vrstom rizika, primjerice ekoloških, s kojima se moraju suočiti zajedno. Zbog toga on drži da je na globalnoj razini potrebno razviti jedan bolji okvir institucija za suradnju, i to ekstenzijom demokracije iznad razine nacionalnih država, a za to upotrebljuje pojam kozmopolitske demokracije. Mehanizme demokratskog odlučivanja potrebno je s lokalnih i nacionalnih razina proširiti na globalnu razinu kao uvjet moguće preobrazbe svjetskih odnosa. Iako i sam drži da za sada regionalno i globalno upravljanje nije dovoljno povezano, ne smatra da je utopijski očekivati to u budućnosti. Zaključuje da era intenzivne globalizacije zahtijeva poboljšano globalno upravljanje svijetom, koje vidi kao jednu od osnovnih komponenti politike trećeg puta.

Knjiga *Treći put*, u hrvatskom izdanju u prijevodu Mirjane Paić Jurinić i uz instruktivan i iscrpan pogovor Rade Kalanja, djelo je koje nam daje oruđe za razmišljanje o rapidno mijenjajućem društvu u kojem živimo. Knjiga je kombinacija analitičkog i programatskog diskursa, teorijska analiza o implikacijama globalizacijskih procesa, ali i politički program za praktično djelovanje obnovljene socijaldemokracije na temelju onoga što Giddens naziva trećim putem. Makar za sebe kaže da je nezavisni intelektualac kojemu je osnovni cilj pridonijeti raspravi o odnosu politike prema modernim društvenim promjenama, Giddens se u knjizi eksplicitno opredjeljuje za jedan politički program, program novog laburizma, pa je knjiga i nastala s ciljem teorijske formalizacije i argumentativno-analitičke razrade ideja britanskog premijera Tonya Blaira. Za Giddensa je projekt trećeg puta modernizirajući projekt, a modernizacija znači odgovaranje na promjene povezane s globalizacijom, uz istovremeno pokušavanje popravljivanja nedostataka ranijih faza političkog mišljenja. Sam Giddens na kraju knjige kaže da je program trećeg puta otvoreni program u nastajanju te nam ostaje da vidimo u kojoj mjeri će se ideje iznesene u njoj afirmirati ili demantirati.

Berto Šalaj

Prikaz

Magaš, Branka – Žanić, Ivo (ur.)

Rat u Hrvatskoj i BiH 1991. – 1995.

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb; Dani, Sarajevo, 1999.

Proteklo je više od pet godina od okončanja vojnih operacija, no posljedice rata koji se prvom polovicom devedesetih odvijao na području Hrvatske te Bosne i Hercegovine (BiH) još uvijek su sveprisutne i vidljive. Iako su uzroci rata bili brojni, sam rat se razvio u zaseban i osebujan fenomen. Promijenio je socijalni i politički okoliš, kao i same aktere

ostavljajući mnogo prostora za traženje odgovora na pitanje što nam se to zapravo dogodilo. Pa, iako je tijekom rata sve vrvilo od interpretacija i pokušaja davanja konzistentnog objašnjenja mehanizma odvijanja, cjelovita slika rata još uvijek nije sklopljena.

Rat u Hrvatskoj i BiH 1991. – 1995. naziv je knjige koja predstavlja impresivan napor da se ponudi cjelovita slika rata, predstavljena od strane relevantnih autora. Osnovicu knjige čine radovi s istoimenog okruglog stola održanog u Budimpešti od 25. do 27. rujna 1998. godine u organizaciji *The Bosnian Institute* iz Londona i Instituta za jugoistočnu Europu iz Budimpešte, koji djeluje u okviru Srednjoeuropskog sveučilišta. Skup je zamišljen kao sučeljavanje ključnih vojnih zapovjednika i pripadnika političkih vodstava iz Hrvatske i BiH sa stručnjacima i analitičarima koji su rat pratili i interpretirali. Okrugli stol je koncipiran s namjerom da odgovori na sljedeće teme: put u rat – o događajima, političkim opcijama i pripremama koje su vodile u rat; vođenje rata – o značajkama, vojnim i političkim ciljevima te strategijama rata; srpski ratni napor – o srpskim političkim i vojnim ciljevima, kao i o djelotvornosti ratnih napora; civilno vojna veza – o odnosima političkih i vojnih vrhova, te utjecaju političkih vodstava na vođenje rata; međunarodna dimenzija – o utjecaju međunarodne zajednice na pripreme, vođenje i okončanje rata; te završnica rata – o razlozima koji su doveli do odluke političkih vodstava o okončanju u odgovarajućem trenutku.

Knjiga je, slijedeći logiku okruglog stola, organizirana u tri dijela: Rat u Hrvatskoj, Rat u Bosni i Hercegovini, Međunarodni odgovor – pouke za budućnost. Nakon svakog dijela uslijedila je diskusija sudionika i slušatelja, koja je također u cijelosti objavljena.

Prvi dio *Rat u Hrvatskoj*, otvorio je prilog Stipe Mesića *Put u rat*, u kome autor analizira načine na koji su jugoslavenska vodstva na svoj način pokrenula ratna zbivanja. Martin Špegelj je u radu *Prva faza rata 1990. – 1992.; pripreme JNA za agresiju i hrvatski obrambeni planovi* govorio o transformacijama kroz koje je JNA prošla u osamdesetima, kao i njezino političko vrludanje koje je završilo približavanjem srpskom vodstvu i prihvaćanjem ideje “Velike Srbije”. Špegelj je

iznio i plan napada JNA na Hrvatsku, hrvatske obrambene pripreme, kao i pitanje civilno vojnih odnosa u Hrvatskoj tijekom rata.

Prilog *Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do sarajevskog primirja* Antuna Tusa nije prezentiran u Budimpešti, zbog nemogućnosti autora da prisustvuje skupu. Njegov rad se bavi organizacijskim pripremama HV-a za rat, kao i razvojem situacije na bojišnici do sarajevskog primirja 3.1.1992. Uz prikaz organiziranja i stasavanja Hrvatske vojske, Tusov članak se detaljno bavi i opsadom Vukovara u jesen 1991., načinima na koje je HV pristupila obrani istočne Slavonije i Vukovara, tijekom priprema za proboje iz opkoljenog grada, te razlozima zašto proboji nisu uspjeli, na čemu odgovornost leži izravno na najvišem hrvatskom političkom vodstvu. Ozren Žunec je u tekstu *Operacije Bljesak i Oluja* analizirao vojne učinke tih operacija HV-a, raščlanjujući ih i s obzirom na česte usporedbe da je riječ o doktrini *Air – Land Battle* koju je razvio NATO, a primijenila HV. Žunec, raščlanjujući podatke o potrošnji postrojbi tijekom pokreta, tempu napredovanja i angažiranim snagama, dokazuje da je pozivanje na američka doktrinarna rješenja pretjerano i da ima isključivo političko – propagandnu funkciju. To ne umanjuje značaj napadnih operacija HV-a i njihovu kvalitetnu izvedbu, samo namjera mitologizacije HV-a kao “regionalne sile” nije imala uporište u realnosti i služila je za unutarnjopolitičke svrhe. Kraj rasprave o ratu u Hrvatskoj zaključio je Dušan Bilandžić svojim prilogom *Okončanje rata u Hrvatskoj i njegove posljedice*, gdje je govorio o trenutku zaustavljanja rata, odluci hrvatskog vodstva da zaustavi rat i posljedicama koje je rat ostavio.

Drugi dio, *Rat u Bosni i Hercegovini*, otvoren je izlaganjem Rusmira Mahmutćehajića *Put u rat*, gdje autor govori o ideološkim i političkim pozicijama nacionalnih elita, etnonacionalnim velikosrpskim i velikohrvatskim matricama koje su se našle na pozicijama podjele Bosne, kao i o bošnjačkoj eliti koja je svojim reduciranjem obrane BiH na obranu Bošnjaka i nehotično pristala na secesiju. Mahmutćehajićevo izlaganje utoliko je zanimljivije što ukazuje na postojanje obrambenih priprema bosanskohercegovačkog vodstva od očekivane velikosrpske agresije, te iznosi

da je strategijski cilj republičkog vodstva bio dobivanje međunarodnog priznanja prije izbijanja rata, čemu su bili podređeni svi drugi naponi.

Svojim izlaganjem *Prva faza rata 1992. – 1993.: borba za opstanak i nastanak Armije BiH*, Jovan Divjak govorio je o početku obrambenih djelatnosti, načinu i uvjetima u kojima je stvarana ARBiH, kao i o neprijatelju koji je od početka do kraja rata imao izrazitu nadmoć u tehnici. Na primjeru obrane grada Sarajeva, Divjak je pokazao nesrazmjer sukobljenih strana i poteškoće s kojima su se bosanskohercegovački branitelji suočavali. Marko Attila Hoare u članku *Civilno vojni odnosi u Bosni i Hercegovini 1992. – 1995.* govori o političkom djelovanju u ratu, o političkim odnosima u Armiji BiH i transformaciji ARBiH iz općenarodne u nacionalnu i, prema stavu autora, stranačku vojsku. Izlaganjem *Srpski ratni napor i okončanje rata* Norman Cigar je zaključio drugi dio knjige, govoreći o srpskim odlukama i postupcima koji su doveli do okončanja rata.

Treći dio, *Međunarodni odgovor – pouke za budućnost* otvorio je Paul Williams izlaganjem *Politički odgovor međunarodne zajednice na krizu u bivšoj Jugoslaviji*, a potom je Warren Switzer u radu *Međunarodni vojni odgovori na balkanske ratove: kriza analitičkog aparata* govorio o percepciji sukoba od strane međunarodne zajednice i njezinom nesnalaženju u sukobu.

Kao dodatak, objavljen je rad novinara i publicista Ofelije Backović, Miloša Vasića i Aleksandra Vasovića *Ko to rado ide u vojnike – mobilizacijska kriza – analitički pregled medijskog izveštavanja* o mobilizacijskoj krizi u Srbiji 1991. godine. Urednici Branka Magaš i Ivo Žanić nisu se zaustavili na tome, već su tekst opremili pozamašnim pratećim aparatom, od bilješki, do kronologije i karata prostora na kojem se odvijao rat, što po obujmu i kvaliteti pruženih informacija predstavlja zaseban rad i vrijedan izvor pouzdanih informacija.

Kako urednici navode, moguće je izvući nekoliko zaključaka kao rezultate okruglog stola, koji odbacuju uvriježene pretpostavke što su se kreirale kao opće mjesto o ratovima u Hrvatskoj i BiH. Kao prvo, smatraju urednici,

svi autori su se složili da ratovi nisu produkt stoljetnih mržnji i neprijateljstava, nego su proizvod suvremenih političkih elita koje su, da bi provele svoje političke ciljeve, posegnule za ratom kao sredstvom njihova ostvarenja. Drugi mit, da je rat izazvalo prerano priznanje Hrvatske i Slovenije sudionici skupa također odbacuju, dokumentirano pokazujući da je rat rezultat dobro isplanirane i pomno pripremane politike koja je odgovarala političkim potrebama Beograda. Dapače, kako iznose autori, međunarodno priznanje Slovenije i Hrvatske došlo je nakon vlastitih napora na bojnopolju i pridonijelo je okončanju sukoba. I priznanje BiH postavilo je dodatnu prepreku srpskoj agresiji, jer je srbijanskom režimu oduzelo legitimitet u daljem djelovanju. Uprkos napetostima koje su postojale u nacionalnim zajednicama u Hrvatskoj i BiH, bez izravne intervencije iz Beograda i izvana vođenog organiziranja onih elemenata koji su bili za ratnu opciju, ništa ne ukazuje da su ratovi bili neizbježni. Miješanja elemenata međudržavnog sukoba i građanskog rata bilo je u sukobu, ali izvori rata primarno leže u međudržavnom konfliktu. Među važnim je zaključcima i to da je postojala znatna disfunkcionalnost u civilno vojnim odnosima, koja je izravno utjecala na ratna nastojanja, jer politički su ciljevi često više služili učvršćivanju elita na vlasti nego što su imali veze s političkim mogućnostima i vojnom efikasnošću. Problem inzistiranja međunarodne zajednice na nepristranosti i političkom rješenju također se javio, jer je često, umjesto da pridonese mirnom rješenju sukoba, hrabrio jače sudionike na pokretanje oružanih djelovanja u uvjerenju da reakcije međunarodne zajednice neće biti.

Također, skup je nametnuo i problem preispitivanja vojne snage srpske strane u ratu, koja je često bila precijenjena. S obzirom na to da su stvarni rezultati njezina djelovanja bili daleko ispod njezinih mogućnosti, da je srpski ratni napor patio od nedostatka predanosti ostvarenju ratnih ciljeva i da je ravnoteža sa srpskim snagama od strane protivnika postignuta manjim snagama od onih za koje je međunarodna zajednica smatrala da su potrebne, oružana ravnoteža na terenu je učinila prvi poticaj srpskoj strani da odustane od oružane realizacije svojih ciljeva. Dapače, neos-

novani strah od srpske vojne snage koji je njegovan unutar međunarodne zajednice omogućio je da Beograd postigne više nego što mu je njegova stvarna snaga omogućavala, čime je produljeno vrijeme trajanja rata.

Knjiga predstavlja značajan prilog razumijevanju proteklih događaja u bivšoj Jugoslaviji i, sukladno naslovu, odlično deskriptira svoju temu. Ali, knjiga ima i nekih praznina. Uz žaljenje što se potencijalni autori, generali Armije BiH R. Drešković, A. Dudaković i S. Halilović, nisu odazvali pozivu na sudjelovanje, čime bi knjiga dodatno dobila na snazi i važnosti, urednicima se mora prigovoriti što nisu uspjeli osigurati rad koji bi analizirao hrvatsko – bošnjački sukob 1993. – 1994. Iako su se autori u radovima i kroz diskusiju osvrnuli na taj sukob, čitateljima je uskraćena zaokružena interpretacija koja bi taj sukob razjasnila. Time je propuštena prilika da se taj još veliki problem i u današnjim hrvatsko-bošnjačkim odnosima napokon otvori i svede na pravu mjeru.

U cjelini, knjiga *Rat u Hrvatskoj i BiH 1991. – 1995.* značajan je prilog razumijevanju proteklih događaja u bivšoj Jugoslaviji, čiji sadržaj stručno i argumentirano deskriptira ambiciozni naslov. Možemo konstatirati da su se autori i urednici pokazali doraslima zadatku što su ga sebi postavili, stvarajući djelo koje postaje nezaobilazan i neophodan dio svakoga iole ozbiljnijeg bavljenja proteklom ratovima na prostoru Hrvatske i BiH.

Tarik Kulenović